

MANHERCZ ORSOLYA

Az esztergomi főszolgabíró az 1852-es császári utazás viharában¹

Ferenc József 1848. december 2-án került a Habsburg Birodalom trónjára, ezt követően azonban egyetlen koronatarományban sem koronáztatta meg magát. Ebből kifolyólag a koronázásokhoz kötődő csehországi, magyarországi és lombardiai udvari utazások is elmaradtak. Uralkodásának első éveit a magyar szabadságharc leverésével, majd az 1848–1849-ben szétzilálódott monarchia újjászervezésével teltek. Az új igazgatási rendszer alapja az 1851 végén kiadott „szilveszteri pátens” lett, amely abszolutisztikus kormányzati formát vezetett be.

A meghódított Magyarországot a bécsi kormányzat 1849 után megcsonkítva és korábbi különállásától megfosztva, öt kerületre osztott koronatarományként illesztette be az egységes birodalomba. Az osztrák csapatok előrenyomulásával párhuzamosan katonai igazgatást vezettek be az országban, amit 1851-ben váltott fel a polgári igazgatás ideiglenes formája. A koronataromány élére katonai és polgári kormányzóként Albrecht főherceg került, a kerületeket főispánok vezették, alattuk megyefőnökök, járási szolgabírók és községi bírók álltak.

A birodalom átalakításával párhuzamosan Ferenc József beutazta az uralma alá tartozó tartományokat.² Az 1850–1852 közötti császári látogatások lehetővé tették számára, hogy trónra lépése alkalmából „bemutakozzon”, kialakítsa uralkodói „imázsát”, és egyidejűleg megismerje az uralma alá tartozó területek állapotát, a lakosság hangulatát.³

Magyarországon 1852-re sikerült annyira stabilizálni a kormányzat helyzetét, hogy Ferenc József ellátogathasson a tartományba. A szabadságharc élménye még élénken élt mind a császársban, mind az őt fogadó alattvalókban, ennek ellenére Albrecht főherceg 1851

¹ A tanulmányban felhasznált bécsi források kutatását a Csapó Csaba vezetésével megvalósult *Politika és reprezentáció. Ferenc József Magyarországon* című, OTKA alapú kutatási pályázaton (K 78147) kívül a Collegium Hungaricum ösztöndíja (2010) és az Állami Eötvös Ösztöndíj (2011) tette lehetővé.

² Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA), Hofarchiv, Obersthofmeisteramt, Hofzeremonielldepartment, Zeremonialprotokolle Band 62, 62a (1848–1850), 63 (1851), 64 (1852)

³ Az utazásokat ilyen szempontból először II. József tette az uralkodói tevékenység szerves részévé, a szemleutakat az uralkodói „munka” egyik elemének tekintve. Az ő szemleútjait azonban a külsőségek tekintetében nem az ünnepélyesség és a pompa jellemezte, hanem a puritánság és a gyakorlatiasság. Kulcsár Krisztina: *II. József utazásai Magyarországon, Erdélyben, Szlavóniában és a Temesi Bánságban, 1768–1773*. Budapest, 2004. 52., 57–59., 63.; Poór János: *A birodalom szolgálója (II. József 1741–1790)*. In: Koronás portrék. (Vál., szerk. Szvák Gyula) Kozmosz Könyvek, Budapest, 1987. 204.

őszén úgy vélte, a fiatal uralkodó személyes megjelenése a dinasztia felé fogja hajlítani a magyarokat.⁴

Az utazás 1852. június 5. és augusztus 14. között zajlott – kisebb megszakításokkal. A kéthónapos út keretében Ferenc József nemcsak a Magyar Királyságot látogatta meg, hanem a külön koronatarományt alkotó Szerb Vajdaság és Temesi Bánságot, illetve az Erdélyi Nagyjefejeleltséget is.

A korszakról szóló művek és a Ferenc József-életrajzok a látogatással kapcsolatban előszeretettel említik az üdvözlésre kikényszerített lakosságot, a hivatalnokok és csendőrök visszaéléseit, a hívős fogadtatást. Berzeviczy Albert például kiemeli, hogy a látogatás célja a belügyminiszter, Alexander Bach nevével fémjelzett politika népszerűsítése volt, a lelkesedés azonban nem volt egészen önkéntes.⁵ Szabad György a magyar konzervatív arisztokraták magatartásával kapcsolatban tér ki arra, hogy az 1852-es látogatás alkalmával többségük igyekezett távol maradni „a hatóságok által kinnal szervezett »lelkes« ünnepekről”.⁶

Gerő András a látogatás központi elemének az 1848–1849-es események felelevenítését tekinti, mivel Ferenc József programjában a gyakori hadgyakorlatok mellett kitüntetett szerepet kapott a csataterék meglátogatása, valamint az osztrák oldalon harcoló hősookról való megemlékezés.⁷

A léghőrről, amely Ferenc Józsefet fogadta, többek között Somogyi Éva művéből értesülhetünk. A császárnak egyaránt volt része túláradó hódolatban és hívős fogadtatásban. A lakosság magatartását vizsgálva Somogyi arra is próbál válaszolni, hogy az emberek miért jelentek meg tömegesen az uralkodó fogadásán. Véleménye szerint sokakat bizonyára a kíváncsiság, a császár és kísérete látványa vonzotta, mások hivatalos kötelezettségüknek tettek eleget, a köznemesség és polgárság fellépése pedig hol megfelelt a kormányzati elvárásoknak, hol nem.⁸

A korabeli magyarországi és birodalmi sajtó egységesen azt sugallta, hogy az utazás diadalmenetté változott,⁹ a kortársak azonban érzékelték a visszásságokat. Levelek, naplók és visszaemlékezések sora számol be egyfelől az uralkodó katonás és hajlíthatatlan fellépéséről, másfelől a kierőszakolt lelkesedésről, illetve a látogatással szemben megnyilvánuló demonstráló magatartásról. Gróf Bethlen Lajos például így fogalmazott egyik magánlevelében, amely a rendőrhatóságok figyelmét sem kerülte el: „Üvölt Pest, Buda és Debrecen –

⁴ Albrecht főherceg levele Ferenc Józsefhez, Pest, 1851. október 31. HHStA, Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Geheimakten Kt. 1.; Stickler, Matthias: *Erzherzog Albrecht von Österreich. Selbstverständnis und Politik eines konservativen Habsburgers im Zeitalter Kaiser Franz Josephs*. (Historische Studien, Band 450.) Husum, 1997. 139–140.

⁵ Berzeviczy Albert: *Az abszolutizmus kora Magyarországon. 1849–1865*. 1. köt. Budapest, 1922. 306–310.

⁶ Szabad György: *Az önkényuralom kora (1849–1867)* In: Katus László (szerk.): *Magyarország története 1848–1890*. II/1. köt. Kovács Endre (főszerk.): *Magyarország története tíz kötetben 6/1–2*. Budapest, 1979. 493.

⁷ Gerő András: *Ferenc József, a magyarok királya*. Budapest, 1988. 73–74.

⁸ Somogyi Éva: *Ferenc József*. Budapest, 1989. 62.

⁹ A diadalmenet (*Triumphzug*) kifejezést használja a császári kíséretben utazó Hans Jörgel Sepising is, aki tudósításokat küldött az *Österreichische Volkszeitung*-nak. Speising, Hans Jörgel von: *Die Reise Sr. Majestät des Kaisers in Ungarn und Siebenbürgen im Jahre 1852*. Wien, 1852, 1. (Fünftes Dutzend. Erster Brief)

ámde a félelem és a bánat miatt, mivel látják, hogy a népek sóhaja nem érinti meg a kemény szívet.¹⁰

A császár benyomásait, tapasztalatait nehéz rekonstruálni az utazással kapcsolatban, mivel – elődeitől eltérően – nem vezetett útinaplót. Anyjának írt levelei alapján azonban érdekes információkhoz juthatunk. A beszámolókból kiderül, hogy a fiatal uralkodó élvezte az utazással járó kalandos életmódot, megkedvelte a szabad életformát, és tetszett neki a számára egzotikus magyar táj. Hívös fogadtatásról Ferenc József leveleiben nem esik szó, csak hangos üdvözlésről. A császár a napjait kitöltő programokat is megemlíti: a színházi előadásokat, bálakat, szerenádokat, kivilágításokat, hadgyakorlatokat, amelyek akár hat és fél óras elfoglaltságot is jelentettek. Az utazás hosszúsága és a sűrű program bizonyára megviselte az utazókat, azonban Ferenc József nem panaszkodik fáradtságra. Kezdetben zavarta a hőség, azonban anyja aggódo sorait olvasva a későbbiekben már inkább arról írt, hogy elviselhető a klíma. Vágyott már az utazás utánra tervezett ischli pihenőre, erre szinte minden levelében utalt, ugyanakkor kötelességtudóan belátta, hogy utazását végig kell csinálnia, hiszen mindenütt várják az útitervbén megadott időpontokban. Vadászszenvedélyének viszont Magyarországon sem tudott ellenállni. A sok hivatalos elfoglaltság mellett jutott idő egy-egy róka- vagy medvevadászatra, olykor pedig csak úgy, a hajóról lövöldöztek a közelben lévő madarakra a magas rangú utasok. A levelek alapján az utazás atmoszféráját, az utazók hangulatát jó kedv és vidámság jellemezte, legalábbis erre utalnak azok a felidézett pillanatok, amikor Ferenc József nem a nyilvánosság előtt szerepelt, hanem szárnysegédei körében, kikapcsolódással töltötte idejét.¹¹

A következőkben a fentiekől eltérő szempontból, az utazás előkészítéséért felelős hivatalnokok szemszögéből fogjuk megvizsgálni a látogatást. A bemutatásra kerülő esztergomi eset a császár fogadtatásának körülményein túl annak előzményeit és hátterét is megvilágítja.

Az esztergomi fősztolgabíró esete¹²

Az 1852-es magyarországi látogatás, ahogy említettük, június 5. és augusztus 14. között zajlott, Ferenc József július 2-án érkezett meg Esztergomba. A császár fogadtatására való felkészülés során, illetve a július 2-i ünnepségek alatt történtek azok az események, amelyek miatt két magasabb rangú tisztviselő tevékenységét a látogatás után ki kellett vizsgálni. Az eredeti vádak szerint Jagasits Sándor megyefőnök a lakosságot erőszakos intézkedésekkel kényszerítette az uralkodó fogadására, Reviczky Károly esztergomi járási biztos – vagy másként fősztolgabíró – pedig hasonló okokból túlzó és önkényes módon járt el.

Az esetek kivizsgálására a budai kormányzóság augusztus 14-i utasításának megfelelően október elején kéttagú bizottságot küldött Esztergomba, amelynek vezetője Georg Friedrich helytartósági tanácsos, másik tagja pedig Heinrich Mühlens csendőr alezredes volt.

¹⁰ HHStA, Diplomatie und Außenpolitik (1848–1918), Ministerium des Äußern, Informationsbureau, BM Akten 138/1852. Köszönöm Deák Ágnesnek, hogy felhívta a figyelmemet az ügyíratra.

¹¹ Ferenc József levelei anyjának, Zsófia főhercegnőnek. Buda, 1852. jún. 7., Mezőhegyes, 1852. jún. 14., Gyöngyös, 1852. jún. 22., Buda, 1852. jún. 26., júl. 5., Fehéregyház /az illír-bánati határőrezredben/, 1852. júl.?, Nagyszeben, 1852. júl. 25., Sziget, 1852. aug. 6., Túrócszentmárton, 1852. aug. 12. Schnürer, Franz (Hrsg. und eingel.): *Briefe Kaiser Franz Josephs I. an seine Mutter, 1838–1872*. München, 1930. 181–196.

¹² Az esetet az alábbi ügyírat alapján ismertetjük: MOL, D 45 5. doboz 1852–11/30. Köszönöm Deák Ágnesnek, hogy felhívta a figyelmemet a tanulmány alapjául szolgáló ügyíratra.

Jagasits megyefőnök esetében könnyen igazolható volt a vádak alaptalansága, hiszen ő mint megyefőnök rendeleteit a járási szerveken keresztül közölte a lakossággal, vagyis nem érintkezett velük közvetlenül, ezért az a vád, hogy Jagasits a népet parancsoló hangnemben szólította volna fel a hódolat bemutatására, és az ellenállókat pálcával fenyegette volna meg, alaptalannak bizonyult. Ugyanakkor egy – feltehetően a megyefőnökség által kibocsátott – felhívás arról árulkodik, hogy a megyei előljáróság valóban igen éles hangnemben utasította Esztergom megye községeit az együttműködésre:¹³

„A Csepi főszolgabírói hivatalnak Csepen. Ó cs. kir. apostoli Felsője Julius hó 1-én Györbül jöven regveli órákban Banánál a' Csepi járásba érkezendik, és Banán keresztül Bábólnára, onnét pedig másnap vagy is Julius 2-án vagy Ácson,– vagy Nagy és Kis-Igmádon keresztül Komáromba utazandik.

Noha nem kételkedem, hogy a' Csepi járás népeisége e' régóhajtott, és azért megbecsülhetetlen szerencsét felfogni, és azért Urunk Fejedelmünk hódolatteljes elfogadására a' lehető legünnepélyesebb készüléteket megtenni örömteljesen kész, hogy azonban minden intézkedésekben, mellyek e' részben tételnek összhangzás, – és rend legyen, nem tartom feleslegesnek a Tekintetes Főszolgabírói hivaltal következőkre figyelmeztetni:

1ör A' megyének Györ megyével ütköző határszélén egy 8öl magasságú a' Császári sasal, és zászlóval ellátandó és alkalmas felirással diszitendő határ jel körül fogják ö Felsőjét saját magam vezetése alatt a' főszolgabírói hivatalnak személyzete, és a' járásabeli minden községnek Birája hódolatteljesen elfogadni.

2or Ugyan ott a' határnál várja ö Felsőjét a' Csepi járásnak 250 főnyi Banderiuma két csapatban felállítva úgy, hogy mindegy száz alkalmasabb, és – mennyire lehet – nyeregben lovagló lovas az érkező Felsője kocsija előtt, a' többi 150 pedig mindannyi kocsi után fog lovagolni egész Bábólnáig, hol az első csapat az utcán maradván a' Felsője a' kastélyba fog bekocsizni.

Ugyan ezen Banderium hasonló rendben fogja Julius 2-án korán reggel ö Felsőjét Ácsig így elkísérni, hol a' kíséretet a1 Tatai járás szinte 250 főnyi Banderiuma veszi át a' Komáromi határszélég.

Szükséges pedig, hogy ezen Banderiumnak úgy elő, valamint utócsapatja alkalmas vezéretet nyerjen, kik a' felosztást eszközölni, és a' lovasok közt a' rendet fentartani fogják.

A lovasoknak zászlójuk nem lesz, hanem ünnepies kalapjuk egyszerű zöld ággal diszitendő.

A díszlovasok egyszerű fekete átilában vezérekül alkalmazandók.

A Banderium szinte harsány éljenzésekkel fogadja a Felsőjét.

3or Banán a' falu hosszában az út mellett mindkétfelől alkalmas távolságban a' föld színétől kezdve zöl magasságú zöld fenyő ágakkal kidiszított, és felül friss virág koszorúval ellátott oszlopok emeltetnek, mellyekbe illő váltózáttal zászlók fognak tüzetni. – A' faluban különösen azon utcában, mellyen keresztül a' menet történik, a' házaknak szípen ki meszelve, az utcáknak és országútnak tisztára söpörve, és mezei virágokkal 's füvekkel behintve kell lenniök. – A' házak eleje zöld ágakkal, – ha lehet, – friss zöld füzérekkel, és minden ablak kissebb szerű zászlóval láttatik el. – A katolikus templom előtt, mellynek tornyára szinte zöldfüzérékkel ékesítendő táblán a' helység neve olvasható, – gyülekeznek Bana, Tárkány, Ászár, Kisbér, Kéthely, Császár, Bokod, Csep, Szák, és Kömlöd helységek küldöttei, minden helységből 30., mennyire lehet előkelő birtokosok, a' minden vallású lel-

¹³ A felhívás szövegét betűhíven közöljük, kivéve a rövidítéseket, amelyeket feloldottunk. Aláhúzások az eredetiben.

készek, és a' községi Törvénybíró, és Jegyző vezetése mellett, – kik zeneszó harangok zugása közt hangos, és hosszas éljenzésekkel üdvözlik a' közelgő, és mellettük eltávozó Fejedelmet. – A' tanuló ifjuság tanítójuk felügyellete alatt valamint háttérben a' Banai közönség mindkét nembeli lakossága a' Templom zászlók lobogtatása mellett gyülekeznek.

4er Bábolnán a' vendéglőben az előfogatok már Julius 1-én reggel készen tartandók, és korábbi utasításom következtében számokkal jegyzendők. Szükséges tehát, hogy azon előfogatok jókor oda rendeltessenek, és elegendő takarmánnyal magukat ellássák, 's egyszersmind a' főszolgabírói hivatal az előfogati költségek felszámításáról szőlő német nyelven szerkezendő, és általa aláírandó számlákat /:jegyzékeket:/ készen tartva az udvari számvevőnek kézbesítendőket[!].

5ör Julius 2-án korán reggel a' menet Bábolnáról megindulván Ácsig a' Csepi járás Banderiuma fog elől, illetőleg hátul lovagolni, a' díszlovakok vezérlete alatt, magától értetődően: miszerint a' megyei három lovas hajdu a' Banderiumot is megelőzi.

6or Ácson a' házak és út melléke hasonlókép kidiszitendő valamint az Banánál mondatott. Itt majd személyesen a' helyszínen kijelelendő helyen, Ács, Nagy, és Kis-Igmánd, Monokos, és Szend községeknek 50, 50 főnyi küldöttsége, és háttérben az Ácsi község népessége, mindannyian ünnepies öltözetben, a' Lelkészek és Birák vezérlete alatt valamint a' tanuló ifjuság, zeneszó, és harangozás, úgy – mennyire lehet tarack durrogás közt várják a' magos utazót, és harsány szünni nem tudó éljenekkel üdvözlük őt.

Ácson a helység kidiszítését az ottani uradalmi Tisztartó Úr szíves leend talán átvállalni, segítségül neki a megyei mérnök Nagy Antal úr kirendeltetvén.

7er Ha ő császári királyi Apostoli Felsege útját nem Ács, hanem Igmándfelé venné, akkor a kidiszítések mindkét Igmádon eszközöndők, és ez esetben Nagy Igmádon a' catholicus egyház körül Nagy Igmánd, Kocs, és Szend, – Kis-Igmádon pedig a' kijelelendő helyen Kis-Igmánd, Ács, és Mocska küldöncsége, és nagyszámú népessége üdvözlendik.

Midőn ezen figyelmeztetéseket illetőleg utmutatásokat a' főszolgabírói hivatalnak megírnám, egyszersmind a' legszigorúbban, és személyesen felelőssé teszem, hogy minden nemű intézkedései tökéletes pontossággal eszközöltessenek, úgy hogy sehol akár az előfogatok kirendelésében, – akár a nép felállításában akár a' Banderium lovaglásaiban rendetlenség ne legyen, a' harangozásra, éljenzésekre különösen gond, és felügyelet fordításéck, mivégből szükséges, hogy főbírói hivatal a' minden vallásu Lelkészeket, községi bírakat, és jegyzőket jó előre e' tárgyban értesítse: miszerint az állomány tőlük, mint az állomány szolgáltól e' nagy fontosságú tárgyban lelkes közremunkálást igényel. – Különösen megvárom ezt a' községbeli jegyzőktől, kiknek most legszebb alkalom nyílik: miszerint magukat a' felettük lebegő azon gyanu alul mintha politikai maguktartása nem volna egészen fedhetetlen, – tisztítsák, és a' nép élén egész lelkesedéssel várják, fogadják, és üdvözlőjké Urunkat, Fejedelmünket.

Esztergom, jún. 15. 1852.”

Az utasítás azonban nem igazolta a Jagasits ellen felmerült gyanút, ráadásul huszonhárom község¹⁴ megnyugtató igazolást adott arról, hogy a lakosok önként jelentek meg az uralkodó esztergomi fogadásán. A nyilatkozatokat a bírón és a jegyzőn kívül általában több lakos is aláírta. Az igazolásokban foglaltakat a községi előljárók a kiküldött bizottság előtt is megerősítették. Süttő község például 1852. augusztus 2-i keltezéssel állította ki az alábbi nyilatkozatot, amelyet a jegyzőn és a bírón kívül még kilenc személy írt alá:

¹⁴ Tát, Süttő, Epel, Szentlélek, Dág, Kesztölc, Lábatlan, Piszke, Leányvár, Csév, Sárísáp, Bajna, Mogyorús, Kirva, Nyergesújfalú, Úny, Bajót, Csolnok, Dömös, Marót, Nagysáp, Dorog, Tokod.

„Mi alul irottak alázatossan jelentjük mindeniknek, a kinek tudni illik, hogy süttöi község lakossaitól azon álitás nem volt ki mondva, és senki sem fogja tudni bé bizonyítani, hogy valaki erőszakossan volt kinszerítve, hogy Esztergomba bemenjen, a midőn e folyo évi Julius 2kán Ő Császári Királyi Apostoli Felsége kör utján Esztergomba leg kegyessebben rendelyni méltosztatott, mivel mind valamenyi süttöi lakosok akik akkor Esztergomba voltak, magok kivánttak bé menni, ezt neveink alá írásával, és helység pecsetjével meg hitelesítve bizonyítjuk.”¹⁵

A vizsgálat vezetője azt is tisztázta, hogy Jagasits szóbeli utasításaiban éppen arra szólította fel a hivatalokat, hogy ne alkalmazzanak erőszakot a községekkel szemben. A megyefőnök tehát mentesült a vádak alól, sőt a hírnevén esett csorba miatt elégtételre is számíthatott.

Reviczky főszolgabíró esete azonban nem volt ilyen egyszerű, ráadásul az eredeti vád mellett újabb és újabb panaszok merültek fel tevékenységével kapcsolatban. Az ügy Ferenc József esztergomi látogatásának előkészületeivel kezdődött, ennek részleteiről számos iratot találhatunk az aktában.

A kiküldött bizottság által összegyűjtött anyagok alapján az első panasz Reviczky ellen már a császári látogatás előkészítése során felmerült. A hatáskör túllépésének gyanújához az alapot feltehetően az a levél adta, amelyet Reviczky a kesztölci plébánosnak írt. A főszolgabíró ugyanis kemény hangon tette felelőssé a tiszteletes a nép július 2-i esztergomi megjelenéséért, miután a kesztölci jegyzőtől megtudta, miszerint a plébános megtiltotta a lakosoknak, hogy addig elhagyják a falut, amíg misét nem hallgatnak. A konfliktus az időzítésben rejlett, ha ugyanis a lakosok részt vettek volna a reggel hét órai misén, akkor elkéstek volna Esztergomból, és nem tudták volna „bemutatni hódolatukat” az uralkodónak. A jegyző szerint a tiszteletes ráadásul gyalázta a hivatalnokokat, amiért nem értik a kormány rendeleteit, panaszolta „birkái” megadóztatását, és fenyegetőzött, hogy gondoskodik arról, hogy Reviczkyt máshová helyezték át. A vallomás szerint a pap fület mutatva mondta, hogy neki nem parancsol a főszolgabíró.

Az ügybe Scitovszky János hercegprímás is beavatkozott. Június 24-én kelt levelében felszólította Reviczkyt, hogy szolgáltasson elégtételt a kesztölci plébános számára. Az eset tisztázása érdekében Reviczky augusztus 4-i dátummal írásbeli nyilatkozatot tett, amelyben hangsúlyozta, hogy a kesztölci plébános kivételével az érintettek a legnagyobb készséggel fogadták intézkedéseit, Pizskén még az ilyenkor szokásos Boldogságos Szűz Mária Sarló Boldogasszony ünnepét is egy héttel későbbre halasztották. A főszolgabíró nyilatkozatában tagadta, hogy berendelte volna az embereket, és hozzátette, hogy csupán a rend fenntartása érdekében jelöltek ki egy helyet és időpontot az érkezők számára.

A császári látogatás napján azonban nem a környező települések lakosságának megjelenése, illetve távolmaradása okozott gondot. Az uralkodó megérkezését általában minden városban népiünnepély kísérte, amelyen az üdvözlésére érkezett lakosság ingyen ételt és italt kapott. Esztergomban néhányan bort és sört ajánlottak fel, hogy a környékbeli községekbelől érkezőket a császár távozása után megvendégeljék. A hordókat Reviczky a Felső- vagy más néven Kutyaszorító-szigeten őriztette. Néhány nagyvárosi (Esztergom déli része) lakos azonban ahelyett, hogy az ünneplő tömeghez csatlakozott volna, csónakokkal átkelt a Dunán, és felbontotta a hordókat. A bor nagy részét megitták, a többit hazavitték vagy eladták.

A július 4-én Reviczky által lefolytatott kihallgatás során a tanúk közül elsőként a városi szólohegymester vallomását vették fel, aki megerősítette, hogy a polgármester utasítására

¹⁵ A felhívás szövegét betűhíven közöljük, kivéve a rövidítéseket, amelyeket feloldottunk.

13 akó bort vittek ki a szigetre, ahova a nagyvárosiak és tabányiak a révész és a fakereskedő ladikjain már reggel átkeltek. Farkas István, akinek a ladikját a rendbontók ugyancsak felhasználták, ehhez hozzátette, hogy nem tudták megakadályozni az átkelést.

Ezután következtek a bor és sör eltulajdonításával megvádolt személyek, akik többnyire nagyvárosi lakosok voltak, de két katona is akadt közöttük. Az elsőként kihallgatott vádlott beismerte, hogy nem engedték meg neki az átkelést a szigetre, mégis megtette, ment a többiek után, és vitte a bort. A többi tizenhét vádlott hasonlóan nyilatkozott, ezért a vizsgálat alapján Reviczky főszolgabíró megállapította, hogy a vádlottak elmulasztották bemutatni hódolatukat az uralkodónak, helyette „megrögzött gonoszságokkal párosult negédes pajkossággal” követték el tettüket. Az ítéletek enyhe fenyítésre, néhány napi börtönre, illetve az elhordott bor és a megrongált hordó árának megtérítésre terjedtek.¹⁶

Az esetet az októberben kiküldött bizottság újra kivizsgálta, és ekkor a főszolgabíró valómását is rögzítették. Reviczky elmondta, hogy az összegyűlt lakosság felfrissítésére szánta a bort, ezért őriztette, azonban a nap folyamán megtudta, hogy néhány esztergomi polgár engedély nélkül feltörte a hordókat. A főszolgabíró egy hajdút küldött a helyszínre, aki reggel 9 óra körül jelentette, hogy a rendbontók elűzték az öröket, és megitták a bort.

A főszolgabíró ebben az időben az ünnepi eseménnyel volt elfoglalva, már felállította a csendőrséget a császár fogadására, ezért nem tudott intézkedni. Este hét-nyolc óra körül, amikor vége volt az ünnepségeknek, a fáradt és szomjas néppel (2000 fő) a helyszínre sietett, és látta, hogy tényleg elfogyott a bor. A garázdálkodók körülbelül százan voltak, akiknek nem volt elég, hogy részegre itták magukat, még haza is vittek a borból. Szép szóval nem sikerült rendet teremteni közöttük, ezért Reviczky előhúzta a kardját, de csak a penge lapját használta. Ez már hatásos volt. A főszolgabíró tagadta, hogy bárkit bántott volna. A további tanúk kihallgatása alapján sem tisztázható, hogy Reviczky milyen módon használta a kardját rendteremtésre, esetleg bárkit megsebesített vagy belökött volna a Dunába.

Reviczky ügye ezzel azonban nem dőlt el, további tanúkihallgatások következtek, amelyek alapján nem igazolódott a főszolgabíró erőszakos fellépése a Kutyaszorító-szigeten történtek kapcsán. Az esztergomi járás hivatalnokai hangsúlyozták, hogy a rendbontók már ittasak voltak, és nem látták, hogy Reviczky bárkit megütött volna. Az egyik község jegyzője, aki saját szolgabírója utasítására ment a szigetre, hogy rendet tegyen községe lakosai között, már jelen volt a főszolgabíró megérkezésekor, és hasonlóan látta az eseményeket, mint az előtte megszólalók. Azonban azt is hozzátette vallomásához, Reviczky rákényszerült arra, hogy a kardjával utasítsa rendre a garázdálkodókat. A jegyző szerint helyes volt az eljárás, mert a főszolgabíró megfelelő eszközt talált arra, hogy rendet tegyen.

A vizsgálat során további két ügy is a kiküldött bizottság látókörébe került, amelyek ugyancsak azt kívánták bizonyítani, hogy Reviczky több alkalommal is erőszakos módon járt el. Schikulszky gyógyszerész például azért került összetűzésbe a főszolgabíróval, mert a patikus ellenállt annak a rendeletnek, miszerint a ház előtti járdát a háztulajdonosnak kell tisztíttatnia, és virágokkal vagy zászlókkal díszítenie. Reviczky ezért egy hajdúval bevittette a gyógyszerészt, majd elmondta neki, hogy csodálkozott a magatartásán, mivel jó szellemi-

¹⁶ A két főbűnöst 14 nap börtönre ítélték hetente 3 napi böjttel a maguk költségén. A két katonát átdták a katonai hatóságoknak, a bor árának rájuk eső részét szüleikre terhelték. A többiek pénzbírságot fizettek, amelyet a résztvevők számát és az okozott kárt figyelembe véve számítottak ki, és így egy főre 1 forint 52 krajcár jutott. Ezenkívül 6 pálcaütést is kaptak mindazok, akik nem voltak alkalmatlanok. Az alkalmatlanságot orvos állapította meg, annak fennállása esetén a testi büntetést 6 napi fogsággal váltották ki. Az elítéltek között volt egy nő is, de ő pálcaütést nem kapott, mert alkalmatlannak találták. A rendeletnek ellenszegülők még egyszer kifizették a pénzbírságot, és további 12 palcát kaptak.

ségűnek ismerte. A patikus ezután bocsánatot kért, és nyugodtan távozott. A gyógyszerész vallomásából is az derült ki, hogy a konfliktus valóban kézfogással végződött. A városban ennek ellenére az a hír terjedt el, hogy Schikulszkyt letartóztatták.

A másik eset okozója és elszenvedője Koroncsy molnármester felesége volt, aki nyilvánosan szidta a megyei hajdúkat azon a napon, amikor Ferenc Józsefet várták. Őt is bevitték a fogdába, azonban az ünnepség miatt Reviczkynek nem volt ideje lefolytatni a vizsgálatot, s a nőt fogva tartották az ünnepségek végéig. A főszolgabíró biztos volt abban, hogy nem fenyegette meg a molnárt a kardjával, a molnármester azonban másképp látta az esetet. Vallomása szerint a császár fogadásának napján az ünnepi menethez csatlakozó feleségét a hajdúk erőszakosan próbálták felzárkóztatni, mire az asszony megfenyegette a hajdúkat, akik ezért bekísérték őt a megyeházára. Amikor ő (a molnár) megpróbált közbenjárni felesége szabadon engedéséért, nem foglalkoztak vele érdemben, sőt a többszöri próbálkozás után a főszolgabíró megfenyegette kardjával.

Mindkét oldal részéről felsorakoztak további tanúk, így az esztergomi járási hivatal egyik segéde szerint Reviczky azt válaszolta a molnárnak, hogy nincs ideje, nem tudja meghallgatni a panaszt, az ünnepségek végeztével tud vele foglalkozni, de nem beszélt sértően a molnárral. Koroncsy egyik ismerőse is tanúskodott, akit a molnár megkért, hogy kézbesítse helyette a feltehetően a felesége szabadon bocsátására vonatkozó kérelmét a főszolgabírónak. A tanú átadta a levelet, Reviczky azonban olvasatlanul széttépte, arra hivatkozva, hogy már ismeri a tartalmát, visszaadta a széttépt levelet, majd észrevette a molnárt, és hazaküldte. Arra azonban a tanú már nem emlékezett, hogy milyen szavakkal parancsolt rá Reviczky a molnárra. Az utolsó tanú az ügyben a hajdúkaplár volt, aki azt állította, hogy a megyeházán a várószobában találta a molnárnét, Reviczky parancsára letartóztatta, de külön kellett bezárni, ezért átküldte a városházára, ahol a városi biztos átvette, azután nem sokkal később a férj kérésére saját szobájába zárta. Este 9 óra körül engedték el a nőt a főszolgabíró parancsára. A kaplár akkor nem volt jelen, amikor Reviczky a férjjel beszélt.

A kiküldött bizottság a vizsgálat után jelentést készített, a két vizsgálóbíró véleménye azonban nem egyezett, ezért a jelentéstétel során még további bonyodalmak adódtak. Friedrich helytartósági tanácsos lezártnak tekintette az ügyet, október 11-i keltezésű beszámolójában tisztázta a Jagasits elleni vádak alaptalanságát, illetve részletesen bemutatta a Reviczky ellen felmerült panaszok kivizsgálását. Ennek kapcsán megjegyezte, hogy a Schikulszky- és a Koroncsy-ügy azért került be a jegyzőkönyvekbe, mert Mülhens alezredes a vizsgálat folyamán újabb vádemelésekkel hozakodott elő Reviczky ellen. Ezek a vádak ugyan kívül estek Friedrich megbízatásán, de mivel összefüggtek az adott ügygel, megvizsgálta őket. Jelentését azzal zárta, hogy Reviczky a kesztölci plébánossal szembeni nem megfelelő eljárásért komoly megrovást érdemel, egyebet nem. A Mülhens alezredessel való nézeteltérés kapcsán pedig a tanácsos hangsúlyozta, hogy az alezredes nyomást gyakorolt rá, hogy kezdjék újra a vizsgálatot a Reviczkyvel szemben felmerült vádak ügyében, azonban ő erre nem volt hajlandó, és külön jelentést készített. Friedrich azt is leszögezte, hogy amennyiben folytatják a vizsgálatot, ő nem vesz részt benne, mert éppen helyettesíti a kerületi főispánt.

A vizsgálatl kapcsolatosan Jagasits megyefőnök már október 3-án elkészített egy beszámolót, amelyet egyenesen Augusz Antal kerületi főispánnak küldött. Jagasits véleménye megegyezett Friedrichével. A megyefőnök jelentése szerint a vizsgálat a legnagyobb szigorral, pártatlanul folyt, a vád, miszerint a császár valóban szívélyes esztergomi fogadtatása a megyei hivatalok erőszakoskodásainak lett volna köszönhető, pusztá rágalomnak bizonyult. Jagasits hangsúlyozta az örömmel éljenző nép önkéntes beáramlását a városba, és hozzá-

tette, hogy a hivatalos vizsgálat miatt támadások érték a lakosság részéről. Együttal megnevezte Mülhens alezredest, mint aki a valótlan vádakat felsőbb szintre továbbította.

A csendőrség által október 14-én készített véleményből kiderül, hogy miért csak októberben vizsgálták ki a két hivatalnok ügyét. Eszerint a halasztás oka az volt, hogy Jagasits szabadságát töltötte. Azonban nem lett volna szükséges a halasztás, mert a vizsgálat nem Jagasits, hanem a szolgabíró ellen folyt. A csendőrség előterjesztése arra is kitért, hogy a pest-budai kerületi főispán és Friedrich láthatóan már előzetesen úgy vélték, hogy a csendőrségi feljelentés alaptalan, és a szolgabíró törvényesen járt el. Ennek szellemében folyt a vizsgálat, amely Mülhens alezredes szerint nem volt pártatlan. Jagasits és Reviczky szerint azonban éppen Mülhens volt elfogult. Az összetűzések következtében Friedrich megírta a maga beszámolóját, amelyre Mülhens szerette volna rávezetni a megjegyzéseit, de a tanácsos megakadályozta ezt. A csendőrség újabb vizsgálatot javasolt, amelynek lefolytatására magyarul is tudó hadbírójukat ajánlották.

A Friedrich által készített jelentés és vele együtt a különböző vélemények először a pesti katonai kerületi parancsnoksághoz kerültek, ahonnan október 22-én megjegyzésekkel el látva küldték tovább azokat a kormányzóságnak. A beszámolót a parancsnokság alaposnak, teljesnek és kimerítőnek találta, és osztotta azt a véleményt, hogy a megyefőnökkel szembeni vádak megalapozatlanok voltak, a főszolgabíró elleniek is, kivéve a kesztölci plébános megfenyegetését, amiért komoly megrovás jár. Újabb vizsgálatot a parancsnok nem javasolt.

A hosszúra nyúlt és sok szálon futó ügyet végül a kormányzóság október 31-i leirata zárta le, amelyben az esztergomi tisztviselők elleni vádak megítélésében láthatóan elfogadták Friedrich álláspontját. Eszerint a Jagasits Sándor megyefőnökkel szemben felmerült gyanú minden alapot nélkülözött, a Reviczky járási szolgabíró elleni vádakat viszont megerősítette a vizsgálat. Reviczky Károly túllépte a hatáskörét, és nem tartotta be a törvényeket. Jagasitsot ennek szellemében kellett tudósítani a vizsgálat eredményéről, valamint arról, hogy tevékenységével Budán meg vannak elégedve. Reviczky ezzel szemben arról értesülhetett, hogy magatartása nemtetszést váltott ki, és legközelebb súlyosabb büntetésben fog részesülni.

Hivatalnokok a császári látogatás viharában

Az esztergomi eset alapján részletes képet kaphattunk arról, hogy megyei, járási és községi szinten mekkora terhet jelentett a hivatalnokok számára a császári látogatás, hiszen erőszak alkalmazása nélkül kellett volna megoldaniuk egy olyan feladatot, amelyet csak szigorú utasításokkal, nyomásgyakorlással és helyenként erőszakkal lehetett megoldani. Nemcsak a lakosság tömeges megjelenésének biztosítását érintette ez, hanem a rend fenntartását is az ünnepi eseményeken. Nyilvánvaló volt, hogy az esetleges hibák és mulasztások utólag majd a hivatalnokokat fogják terhelni, ezért a Budáról érkező rendeleteket figyelembe véve, írásban és szóban egyaránt keményen jártak el.

A csepi járásnak kiküldött – idézett – utasításból kiderül, hogy a megyefőnökségi hivatal a császári fogadtatás megszervezésében a járási főszolgabírói hivatalon és a községi bírókon kívül az uradalmi tisztartókat és a megyei mérnököket is igyekezett bevonni a szervezésbe, valamint a lelkészeket is nyomatékosan felkérte a közreműködésre. A szervezőknek nagyon sok embert kellett megmozgatniuk, hiszen minden járásnak 250 fős bandériumot kellett kiállítania, ami egyben 250 ló biztosítását is jelentette. A császár útvonala mentén fekvő községekben pedig a helyi lakosokon kívül a tanuló ifjúság is kivonult a tanítóval az élen. A környéken lévő falvaknak 50 fős küldöttségek formájában kellett képviseltetniük

magukat. Az elsősorban az előkelő birtokosokból álló delegációkat a lelkészek, bírók és jegyzők kísérték.

A községek számára nehéz feladatot jelenthetett a megfelelő külsőségek biztosítása, hiszen az érintett falvakban, különösen azon az utcán, amelyen a menet haladt, a házakat le kellett meszelni, az utcát tisztára kellett söpörni, aztán virágokkal és füvekkel behinteni. A házak homlokzatát zöld ágakkal, füzérekkel és az ablakokban zászlókkal kellett díszíteni.

Az utasítás végén a megyefőnökség arra is utalt, hogy a politikai szempontból nem feddhetetlen községi jegyzők számára a császári látogatás lehetőséget biztosít arra, hogy lemosás magukról a gyanút, ami alatt feltehetően az 1848–1849-es múltat értették. A kompromittált hivatalnokokon kívül azonban bizonyára a többiek számára is fontos volt, hogy semmi ne zavarja meg az ünnepeket, és ezzel ők is bizonyítsák rátermettségüket valamint megfelelő politikai beállítottságukat.

A bemutatott vizsgálat szerint Reviczky valószínűleg többször túllépte hivatali hatáskörét. Erre azonban nyomós indoka volt, hiszen ő felelt azért, hogy a járásában található községek Esztergomban megfelelően fogadják a császárt, és a látogatás idején minden rendben történjen. A cél érdekében a főszolgabíró bizonyára szívesen nyúlt a kardjához, hogy ezzel a mozdulattal adjon még nagyobb jelentőséget szavainak.

A polgári igazgatás vezetői részéről nem is merült fel kétség sem Reviczky, sem Jagasits intézkedéseivel kapcsolatban. Az esztergomi esetről gróf Anton de la Motte, a budai helytartóság alelnöke számolt be Albrecht főhercegnek. Az októberi vizsgálat eredményei mellett röviden jellemezte is az érintett hivatalnokokat. Ezek szerint Jagasits Sándor fáradhatatlanul tevékeny hivatalnok, aki ügyesen tervez, biztosan ítél, energikus a kormányzati intézkedések kivitelezésében, illetve következetesen halad a tisztsége által kijelölt úton. Az egyik legkiválóbb megyefőnök. Politikai beállítottsága kétségtelen, adminisztratív munkássága sikeres, elismerésként megkapta a Ferenc József-rendet. A vizsgálat során ártatlannak találták, ezért nyilvános elégtételt kellene kapnia. Reviczky Károly a jellemzés alapján a forradalom előtt megyei esküdt volt, 1849-ben a császári hadsereg előrenyomulásával járási szolgabírónak nevezték ki, de a felkelők elfogták. 1849. november 15. óta járási biztosként szolgált Esztergomban. Lojális alattvalónak, nagyon tevékeny és energikus hivatalnoknak bizonyult.¹⁷

A rendszer hűséges és gyakorlott hivatalnokairól volt szó, nem véletlen tehát, hogy az októberi vizsgálat kimenetele Reviczkyre nézve csupán komoly feddéssel (*ernste Rüge*) járt. Egy súlyos ítélet ráadásul magára a rendszerre vetett volna rossz fényt, hiszen éppen azt igazolta volna, amit a bécsi udvar mindenképpen el akart kerülni: a császár fogadására kivonult tömegek mögött álló kényszerítettséget. A magyarországi látogatást kísérő propagandának ugyanis azt kellett bizonyítania, hogy a magyarok elfogadták az új államrendet, vagyis a kormányzatnak sikerült betagoznia a Magyar Királyságot a birodalomba, ezáltal pedig a monarchia visszanyerte stabilitását és nagyhatalmi pozícióját.

Az esztergomi eset alapján a fenti elemzésen túl még egy mozzanatot emelnénk ki: a polgári igazgatás és a csendőrség közötti nézeteltérést, amely a vizsgálatot kezdettől fogva meghatározta, és végül az ügyről készített beszámoló kapcsán is bonyodalmat okozott. Más források is megemlítik, hogy a polgári hivatalok és a rendvédelmi szervek között gyakori volt a konfliktus. Forgách Antal gróf, a kassai kerület főispánja is utalt arra például 1852 őszén, hogy „helyi háborúk” folytak a polgári hivatalok és a csendőrség között. A főispán megpróbálta felhívni a kormányzóság figyelmét arra, hogy a folyamatos konfliktusok miatt a lakosság bizalmatlanná vált a polgári hivatalokkal szemben, és a parasztok szívesebben

¹⁷ MOL D 45 5. doboz 1852–11/30.

fordultak a csendőrökhöz problémáikkal. Forgách már intézkedett a helyzet javítása érdekében, és arra kérte a kormányzót, hogy a csendőrség részéről is történjenek lépések.¹⁸

Az 1852 őszi hangulatjelentésekből az is kiderül, hogy a hivatalnokréteg sürgette a Magyar Királyság kormányzatának végleges rendezését, hiszen az ideiglenes állapot nemcsak a munkájukat nehezítette meg, hanem a népben is tovább élte a reményt, hogy a kormányzat vissza fog térni a régi – 1848 előtti – rendszerhez.¹⁹

Záró gondolatok

A Magyar Királyság igazgatását egyfelől a rendszer ideiglenessége nehezítette, másfelől a különböző kormányzati szervek és hatóságok közötti hatalmi harcok, amelyek nem csak az alsó szinteken voltak jellemzőek. Az 1852-ben életre hívott Legfelsőbb Rendőrhivatal vezetője, Johann Kempen báró és Alexander Bach belügyminiszter között folyamatos volt a hatalmi harc, amely Magyarországra is kiterjedt. A hatáskörök tisztázatlanságából, illetve a bécsi politikusok tevékenységéből kifolyólag rivalizálás bontakozott ki az egyes bécsi hivatalok és a budai kormányzóság között is.²⁰

Nem könnyítette meg a hivatalnokok munkáját a lakosság részéről megnyilvánuló ellenállás sem, amelyet a végleges igazgatás 1853-as bevezetése és azt követően az ostromállapot feloldása sem szüntetett meg. A császár személyes megjelenése sem 1852-ben, sem öt évvel később, 1857-ben nem tudott javítani a közhangulaton.²¹ A Bach-rendszert Magyarországon sem 1852-ben, sem a későbbiekben nem sikerült konszolidálni, a bukás 1859-ben következett be.

¹⁸ A kassai kerületi főispán jelentése, Kassa, 1852. okt. 14. (Bereg-Ugocsa, Máramaros megye) MOL D 44 Abszolutizmuskori Levéltár, K. k. Militär- und Civil-Gouvernement für Ungarn, Polizeisektion, Titkos Iratok. Hangulatjelentések, általános politikai ügyek 2. doboz 1852–2996.

¹⁹ A pest-budai rendőrigazgató hangulatjelentése 1852. szeptember-október hónapjára, Pest, 1852. okt. 31. MOL D 44 2. doboz 1852–3087.

²⁰ Stickler: *Erzherzog Albrecht von Österreich*, 141–142.

²¹ A császárnak nem csak a Magyar Királyságban volt része hűvös fogadtatásban. A magyarországit megelőző itáliai (1851), illetve az azt követő horvátországi (1852) látogatások sem érték el a közhangulat javulását. Berzeviczy: *Az abszolutizmus kora Magyarországon*, 310.

ORSOLYA MANHERCZ

The noble judge of Esztergom in the storms of the 1852 imperial journey

In line with the reorganization of the Hapsburg Empire, Franz Joseph paid a visit to the Crown Lands during the first years of his reign. The imperial visit of 1850–1852 permitted him to introduce himself, to build his “imperial image” and at the same time to survey the state of the territories under his rule and the moods of his nations.

He came to Hungary – to be more precise, to Hungary, to the Voivodeship of Serbia and Banat of Temesvár and to Transylvania – in 1852. Both the emperor and his subjects still had vivid memories about the events of the 1848–1849 revolution and war of independence, which affected both the way the imperial journey was organized and received.

The Vienna Court intended to avoid at all costs that the reception festivities organized for the emperor seem forced, however, in many cases it was suspected that it was only due to the pressure exerted by local civil servants and the gendarmerie that residents showed up in large numbers to greet the emperor. A file surviving in archival sources testifies that the county prefect and the noble judge of Esztergom were proceeded against on the suspicion of aggressive and despotic measures. The proceedings outlined during the inquiry, the measures taken, the other causes discovered by the commission and the conflicts between the members show the difficulties in the civil servants’ tasks and the clashes between civil and law enforcement servants resulting from the unclear boundaries between their competencies.

On the whole, the imperial visit did not reach the desired result. Despite the zeal of loyal civil servants the consolidation of absolutist monarchy was unsuccessful.